

EPIGRAFYA:

DUNAYSİR'DA ARTUK OĞULLARININ ULU CAMİİ

İBRAHİM ARTUK

Ortaçağlarda devlet kuran ve inkıza uğruyan Türk hanedanlarının içinde en uzun emarete kalan ailelerden biri de Diyarbakır, Mardin, Hısn kayfâ ve nihayet Harput'ta hüküm sürmüş olan Artuk Oğulları'dır. Bu ailenin Mardin şubesine ait olmak üzere İslâmlar devrinde Dunaysir¹, bugünkü Kızıltepe = Koçhisar, Mardin şehrinin cenubi garbîsinde ve dört saat mesafede bulunmaktadır. Kasabanın iki süslü zarif minareli büyük bir camii ile medresesi vardır. Teessüfe değer nokta, bugün, tarihlerde adı geçen bu medreseden hiçbir eser kalmayıştır. Camii de bakımsız ve himmete muhtaç bir haldedir. Bu tarihî mabedin damının iki sülüsü ve batı cihetindeki minaresi bugün dahi görülmektedir. Umumî harpte Almanlar, dürüst hareket etmiyen bazı kimseler taşlarını aşırarak, Tel-Ermen köyündeki bazı Ermenilerin yeni yaptıkları kilisenin taş malzemesini bu kıymetli abideden temin ettikleri anlaşılmıştır. Mâbedin mihrap kısmının tezyinatı Türk san'atının ölmez bir şaheseridir. Mihrap kemerinin yuvarlak kısımları üzerinde çok güzel bir Eyyubî nushu okunmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ هَذَا مَا تَطَوَّعَ بِاتِّمَامِ عَمَّارَةَ مَا أَنشَأَهُ أَخُوهُ الْمَلِكُ السَّمِيدُ حَسَامُ الدِّينِ يُولُقُ أَرْسَلَانَ
رَحِمَهُ اللَّهُ الْمَبْدُ الْفَقِيرُ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى أَبُو الْفَتْحِ أَرْتُقُ أَرْسَلَانَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَيْلِ غَازِي بْنِ أَبِي بَرْتِطَاشِ
بْنِ إِبْرَاهِيمَ غَازِي بْنِ أَرْتُقِ تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْهُ وَذَلِكَ فِي الْمَحْرَمِ سَنَةِ أَحَدٍ وَسِتِّ مِائَةٍ²

¹ Dunaysir: Cezire'nin meşhur bir beldesi olup Mardin dağının altında bulunmaktadır. Havası sıcak ve sağlamdır. Meraşidülatla^c C. I. s. 412. Seyyah Ebül Hasan Mehmet b. Cubayr Elkânîni 580 senesi Rebiülevvelin ikinci çarşamba günü Dunaysir'a gelerek geceyi orada geçirdiğini ve seyyahatnamesinin 219-220 inci sahifelerinde Dunaysir'ın bağlı bahçeli meyveleri çok, ahali bol, çarşıları izdihamlı ve şehrin haricinde bir medrese ile bir hamamı ve Dara, Resûlayın gibi bu şehrin de Mardin hükümdarı Kuşbeddin idaresinde olduğunu, şehrin haricinde kafile ile yattığını her pazartesi günlerine mahsus olan panayırı görmeksizin perşembe günü Reysûlayın'a müteveccihen hareket ettiğini yazar.

² Repertoire Chronologique d'epigraphie arabe, Tom. 10. P. I. le Caire. Gabriel Dunaysir ars Islamica IV. P. 367.

Ayetleri sıralarsak :

A — Bir çerçeve içerisinde nusuh yazısıyla mihrabın çukur kısmında :
 في بيوت اذن الله ان ترفع ويذكر فيها اسمه

B — Kemerin çıkıntıları altında sağ tarafta الحير الناس بعد رسول الله ve solunda Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali.

C — Hucre ocağının sathı üzerinde, yukarıda ufki pervazda nusuh yazısıyla
 بسم الله قد افلح المؤمنون الذين هم في صلاتهم (خاشعون)

D — Hucrenin üstüvanf kısmı üzerinde, bazı Musul kitâbelerine benzeyen örgüler, yıldızvarf bir küfi yazısıyla

sağında : الله لا اله الا هو الحى القيوم من

solunda : يسبح له فيها بالقدو والاصال رجال

en altta : ان ما يعمر مساجد الله من امن بالله واليوم الاخر

E — Hucre ocağının alt kısmını üstten ayıran hattın üzerinde
 (والله على الناس حج البيت من استطاع اليه (سبيلاً)

F — Köşelerindeki küçük sütun ve direk başlarının üzerinde :
 وان المساجد لله فلا تدعو مع الله احداً

G — Sütunun kaidesinde küft yazısıyla sağda Elvahid solda Elkahhar vardır. Camiin 4 kısma ayrılmış bulunan minaresinin dılları üzerinde güzel bir nusuhla yazılmış olan şunlar okunmaktadır³.

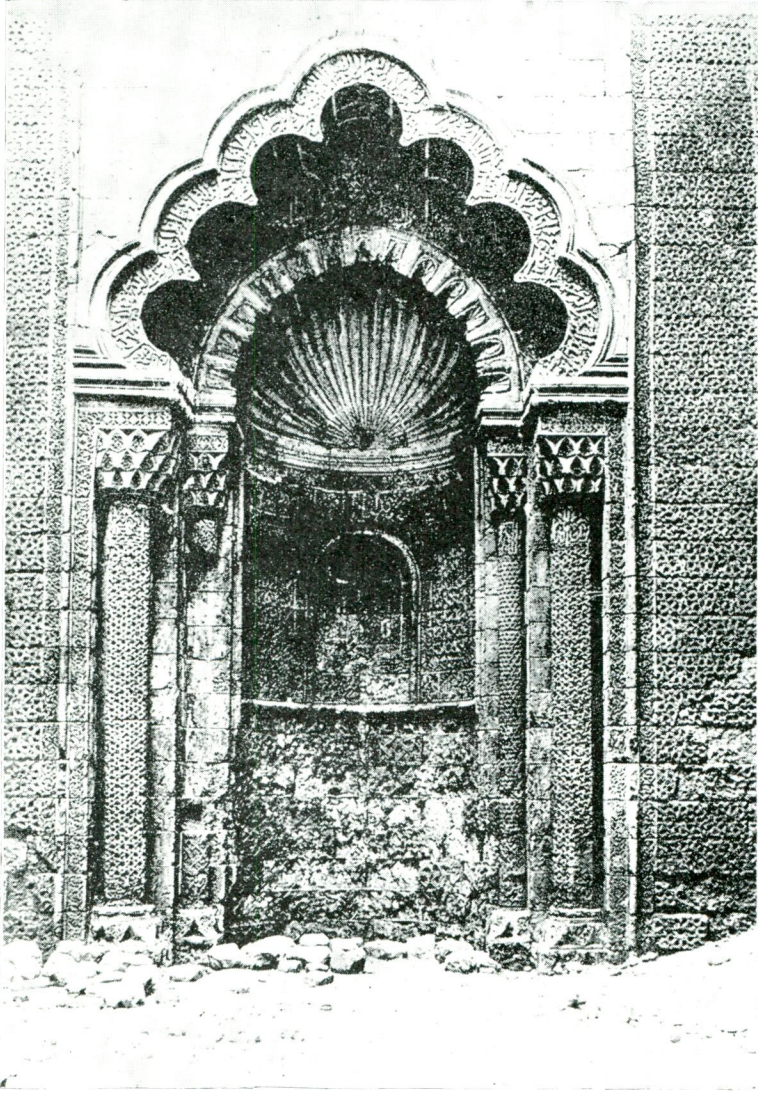
ربنا انا سمعنا منادياً ينادى للايمان ان امنو بربكم فأمننا ربنا اغفر لنا ذنوبنا وكفر عنا سيئاتنا وتوفنا مع الابرار ربنا واتنا ما وعدتنا على رسلك ولا تحزينا يوم القيامة انك لا تخلف الميعاد فاستجاب لهم - ربهم انى لا اضع عمل عامل منكم من ذكر او ائى بعضكم من بعض

Mihrap kitabesinde adı geçen Ebul-feth Artuk Arslan'ın diğer ismi Nasreddin olup Kutbeddin İlgāzi'nin ikinci oğludur. Hüsameddin Yoluk Arslan'nın (H. 597) ölümü üzerine Mardin tahtına geçmiştir⁴. 592 senesinde namına bakırdan sikkeler darbetmiştir⁵. 1202 (H. 599) senesinde Eyyubiler'den Melik ül-Âdil oğlu Musa Ali Eşrefi Mardin'in muhasarasına göndermiştir. Her ne kadar Sencar ve Musul'daki askerler kendisine yardımda bulunmuşlarsa

³ Albert Gabriel, Voyages Archeologiques dans la Turquie, Orient Texte 1. P. 301. eseri lütfeden sayın Aziz Ogan'a minnettarım.

⁴ Halil Ethem, Düveli İslâmiye s. 240.

⁵ Stanley-Lane-Poole, Catalogue of orientale coins in the British Museum Vol. III. P. 155.

Dunaysir'de Artuk oğullarının Ulu camiinde mihrab

da, Melik ül-Zahir'in tavassutu ile iki taraf arasında bir barış muahedesi imza edilmiştir. Bu muahedeye Nasreddin Artuk Arslan'ın senevi 1100-150000 dinar vermesi, namının hutbe ve sikkede geçmesi şartı konulmuştu⁶. Bundan sonra Melik ül-Eşref Harran'a gitmiş. Nasreddin Artuk Arslan babası ikinci Kutbeddin İlgâzî zamanında vezaret rütbesine yükselen Nizameddin Alpkuş tarafından idare edilmiştir. Alpkuş'un memlûkî Lü'lü hükümet işlerine karışmağa başladığını ve o havalinin hakikî hâkimi olan Nasreddin'in bunların yanında bir gölgeden başka bir şey olmadığını görüyoruz. Bu hal, 1204 (H. 601) senesine kadar sürmüş, nihayet günün birinde Alpkuş hastalanmış ve Artuk oğlu da hastayı görmeğe gitmiştir. Yanından ayrılırken dışarıda rastladığı Lü'lüyü derhal ve sonra da geriye dönerek Alpkuş'u öldürmek suretiyle istiklâline kavuşmuştur⁷. Aynı senede yukarıda bağsettiğimiz büyük camiin inşaatı bitmiştir.

⁶ Makrizî, el-sülûk-Limarifetüddüvel-Velmülûk C. I. s. 161.

⁷ Aynî Ukdülcumman - Fi - tarih - Ehlüzzaman C. 3 varak 563. Ebülfida tarihi C. 3. s. 72.

